

A kötőszók időkifejező és időviszonyító képessége időhatározói mellékmondatokban és mellérendelő mondatokban

1. Az időviszonyok a térvizonyokkal együtt, természetesen sok egyéb más mellett, a szöveg jelentésének jelentős összetevői. Kiefer Ferenc a Szöveg időszerkezetéről című tanulmányában a következő grammatikai, ill. szemantikai kategóriákat sorolja fel az időszerkezet összetevőiként: az időhatározók használata, az igék szemantikája, aspektusa, perfektivitása, ill. imperfektivitása, valamint ideje, ezenkívül a kötőszók: az időhatározói mellékmondatok, valamint a mellérendelő mondatok kötőszavainak időviszonyító képessége. Kiefer dolgozatában az igékkel foglalkozik azzal a céllal, hogy azokat a felfogásokat, amelyek a hangsúlyt az igeidőre, illetve az ige jelentésére helyezik, esetleg közös nevezőre hozza Wacha Balázs felfogásával, amely a hangsúlyt az aspektusra teszi, illetve új alapokra helyezi az igenek a szöveg időszerkezetében betöltött szerepét (Kiefer 1992).

A Kiefer által felsorolt időkomponensek közül itt most kizárólag a kötőszókat vizsgáljuk. Témánk tehát a kötőszók időkifejező és időviszonyító képessége, az utóbbi most elsősorban az egy-, az elő- és az utóidejűség szempontjából mind az alá-, mind a mellérendelő kötőszók esetében. Nem térünk ki a vele szorosan összefüggő aspektualitás, perfektivitás és akcióminőség (Wacha 1976) kifejezésében betöltött szerepükre, holott a mondat belső időszerkezetének leírásában ezeknek különös jelentőségük van. Mellőzzük az előzmény-, a tartam- és a véghatározók elkülönítését is. Nem foglalkozunk továbbá az időhatározói mellékmondatok külső időszerkezetével sem, bár a szöveg időszerkezetének ez kiemelten fontos összetevője.

2. Az alárendelő és a mellérendelő mondatok kötőszavai az összetétel minőségének különbözősége miatt más módon képesek az időviszonyításra. Az **alárendelő kötőszók** még ezen belül is tovább differenciálódnak, hiszen másféle időviszonyító képessége van az időhatározói mellékmondatokat kapcsoló valódi és nem valódi kötőszóknak.

2. 1. Az időhatározói mellékmondatnak **valódi** kötőszava csupán egy van, a *hogy*, illetve a feltételes *ha* és *hogyha*. Ezeknek önmagukban nincs időviszonyító képességük, csak az utalószóval együtt:

*Addig várt, hogy besötétedett.
Akkor indulok, ha/ hogyha világos lesz.*

A többi, időhatározói mellékmondatot kapcsoló kötőszó ún. nem valódi kötőszó: tkp. vonatkozó névmás vagy vonatkozó határozószó kötőszói szerepben (összefoglaló néven: vonatkozó kötőszó, ill. vonatkozó névmási vagy vonatkozó határozószói kötőszó). Miben térnek el ezek a valódi kötőszóktól?¹ A válaszban nagyrészt a Magyar grammatika megfelelő fejezeteiből indulok ki (Haader 272–3, 472–530; Balogh 268–274, 531–541).

A **vonatkozó** kötőszók jelentése tágabb a valódi kötőszókra jellemző viszonyjelentésnél. Magát a viszonyjelentést is forikus (kata- vagy anaforikus) szerepükön keresztül tölthetik be, de emiatt névmási, tehát helyettesítő funkciójuk is van: általában állhatnak névszók helyett (pronominális funkció), de a mi esetünkben lényegesebb a szubsztitív funkció. A szubsztitúció a főmondat kitett vagy kitehető utalószava és a névmási kötőszó között jön létre: a névmási kötőszó helyettesítheti a főmondati utalószót: ugyanolyan a mondattani szerepe, tehát időhatározó. A főnévi és melléknévi vonatkozó névmások ráadásul általában morfológiailag is egyeztetve vannak az utalószóval, felvehetik tehát a megfelelő névszójeleket és -ragokat:

*Akkor indulunk, (a)mikor mindenki megérkezik.
Akkorra lesz vacsora, (a)mikorra/ (a)mire megérkeznek.
Akkortól ismerem, (a)mikor katonák voltunk.*

2. 2. Nézzük meg most közelebbről a valódi és a vonatkozó időhatározói kötőszók időkifejező és időviszonyító képességét. Mennyiben érvényes az a megállapítás, hogy valódi kötőszóknak utalószók nélkül nincs időkifejező képességük, illetve hogy a vonatkozó időhatározói kötőszók szubsztitívák, tehát helyettesítik a főmondati utalószókat? Melyek tehát azok a kötőszók, amelyek időt és időviszonyítást fejezhetnek ki önmagukban, utalószó nélkül is, s amelyek azok, amelyek ezt (inkább) csak utalószóval együtt tehetik?

¹ Simonyi e két típusú, időhatározói mellékmondatot kapcsoló kötőszóról a következőket mondja: „Ha pl. összehasonlítjuk e két mondatot: ... mielőtt bement, körülnézett ... és ... évezredekkel az előtt, hogy egy újabb nemzedék azt ismét fölhalálta ... a mellékmondat mind az egyik, mind a másik példában időhatározója a főmondatnak, még pedig az időt mind a kettőben olyan cselekvés határozza meg, mely a főmondatbeli cselekvést megelőzte, és mégis más más kifejezésmódot látunk mindenkiben: az elsőben a mellékmondat teljesen kifejezi az időhatározást, a másodikban azonban a főmondatnak egy kifejezése segíti” (Simonyi 1882, 6–7).

a) A *hogy* kötőszó **valódi kötőszó**, és bevezethet időhatározói mellékmondatot is. Valódi kötőszó voltát bizonyítja, hogy csak időhatározói helyzetű és jelentésű utalószóval fejezhet ki időhatározót, így időviszonyítást² is.

- EI *Nem látták egymást **azóta**, **hogy** elvégezték az egyetemet.*
EI ***Azóta** van rend, **hogy** a lábát betette a lakásba,*
U ***Addig** bizonygatta az igazát, **hogy** elhittük neki.³*

Az *akkor... hogy* utalószó-kötőszó a köznyelvben ritka, tájnyelvi változatokban (pl. a Nyugat-Dunántúlon) azonban szokásos, és egyidejűséget fejez ki:

- E ***Akkor** találkoztam vele, **hogy** mentem kenyérért.*

A feltételes jelentéstartalmú időhatározói mellékmondatok kötőszava a *ha* és a *hogya*. A *hogy* kötőszós időhatározói mellékmondatokhoz hasonlóan – a tagmondatok sorrendjétől függetlenül – a kötőszó csak az utalószóval együtt jelzi egyértelműen az időhatározói viszonyt, s vele együtt az időviszonyt. A mondat utalószó nélkül is jó mondat, de a mellékmondat grammatikai viszonya, valamint a fő- és a mellékmondat időviszonya ez esetben csak az ige jelentéséből derülhet ki:

- E *(**Akkor**) indulunk, **ha** nem esik az eső.*
EI ***Ha** megérkezne, (**akkor**) örülne.*
EI ***Ha** befejezem, (**akkor**) elmegyek szabadságra.*
EI ***Hogya** meggyógyul, (**akkor**) azonnal jön dolgozni.*

b) Azok a **nem valódi kötőszók** fejeznek ki időt és időviszonyítást önmagukban, utalószó nélkül is, amelyek grammatikai viszonyító képességükön kívül indirekt denotatív jelentésüknél fogva képesek az idő kifejezésére is. Ide tartoznak: (*a*)*mikor*, (*a*)*mióta*, (*a*)*meddig*, (*a*)*mikorra*, (*a*)*meddigre*, *mialatt*, *miközben*, *mielőtt*, *miután*, (*a*)*míg*, valamint a *mihelyt* és az *alig-hogy*. A nem csak időhatározói jelentésű, de a mondatban egyértelműen vonatkozó időhatározói kötőszók: (*a*)*hogy*, *amint*, (*a*)*mire* önmagukban nem fejeznek ki sem időt, sem időviszonyítást, csak a mondat egyéb időkomponenseivel együtt. Általános jellemzőjük, hogy határozói jelentésüknél fogva hordozzák az egy-, az elő- és az utóidejűség kifejezésének lehetőségét is,

² Az időviszonyok jelölése: E = egyidejű, EI = előidejű, ÉEI = érintkező előidejű, U = utóidejű.

³ Előfordul olyan, kötőszó nélküli elliptikus konstrukció is, amelyet utalószó nélkül is időhatározói mellékmondatként értelmezünk, de az ige jelentésének hatását itt semmiképpen sem szabad figyelmen kívül hagyni:

- EI *Sok idő telt el (~~azóta~~), **hogy** utoljára találkoztak.*
EI ***Hogy** utoljára találkoztak, (~~azóta~~) sok idő telt el.*

ezért eszerint csoportosítva tekintjük át őket (amint majd látjuk, vannak köztük olyanok is, amelyek többféle „idejűség” kifejezésére is alkalmasak).

- Egyidejűséget fejeznek ki:
(A)mióta nem dohányzik, (azóta/ attól kezdve) jobban érzi magát.
Nagyon kifárad (addig), ameddig eléri a célt.
Mialatt/ miközben dolgozik, (azalatt) szól a zene.
- Előidejűséget fejeznek ki:
Miután elállt az eső, (azután) elmentünk sétálni.
- Érintkező előidejűséget fejeznek ki:
Mihelyt befejezem, (nyomban/ azonnal/ tüstént/ máris) indulok.
Alighogy megérkezett, (nyomban/ azonnal/ tüstént/ máris) indult tovább.
- Utóidejűséget fejeznek ki:
Mielőtt gyermeket vállal, (azelőtt) befejezi az iskolát.
(A)mikorra megszületik a baba, (akkorra/ addigra) befejezi az iskolát.
(A)meddigre ideérnek, (akkorra/ addigra) kész lesz a vacsora.
- Egyidejűséget és előidejűséget fejeznek ki:
E *(A)mikor hazafelé mentem, (akkor/ azalatt/ aközben) esett az eső.*
EI *(A)mikor elállt az eső, (akkor) elmentünk sétálni.*
- Egyidejűséget és érintkező előidejűséget fejeznek ki:
E *(A)hogy megérkeztek a vendégek, (akkor) mindenki csak velük foglalkozott.*
ÉEI *(A)hogy befejezte a mosást, (nyomban/ azonnal/ tüstént/ máris) elkezdett takarítani.*
E *Amint megkezdődött a tűzijáték, (akkor) mindenki felfelé nézett.*
ÉEI *Amint befejezte az egyik munkát, (nyomban/ azonnal/ tüstént/ máris) másikba kezdett.*
- Egyidejűséget és utóidejűséget fejeznek ki:
E *(A)míg tartott a film, (addig) senki sem szólalt meg.*
U *(A)míg megérkeznek, (addig/ addigra) éppen készen leszek.*
E *(A)mire megsül a hús, (addig/ addigra) megfő a krumpli is.*
U *(A)mire megérkeznek, (addig/ addigra) készen leszek.*

A példákból látszik, hogy minden vonatkozó kötőszó képes önmagában, utalószó nélkül kifejezni idővonatkozást: a mellékmondatok akkor is kétséget kizáróan időhatározóinak minősülnek, ha nem tesszük ki az utalószót.

Az egy-, elő- és utóidejűség kifejezésében azonban már nem viselkednek teljesen egyformán ezek a kötőszók. Vannak, amelyek határozói jelentésük-nél fogva egyértelműen jelölik az egy-, elő- és utóidejűséget ((a)mióta, (a)meddig, mialatt, miközben; miután; mihelyt, alighogy; mielőtt, mihelyt, (a)mikorra, (a)meddigre), ezekről egyértelműen, a mondat jelentésének ismerete nélkül is eldönthető, milyen idejűségű mondategységeket kapcsol-nak össze. Más részük azonban többféle idejűség kifejezésére is alkalmas, róluk a mondat egészének ismerete nélkül nem dönthető el az időviszonyítás milyensége ((a)mikor; (a)hogya, amint; (a)míg, (a)mire). Az időt és idővi-szonyokat önmagukban kifejező, ill. ki nem fejező nem valódi kötőszók (l. 2. 2. b)) és az időviszonyt egyértelműen és nem egyértelműen kifejező kötő-szók nagyrészt egybeesnek, de van két kivétel: az (a)mikor és az (a)míg. Ezek az időt önmagukban is kifejezik, de többféle időviszony jelölésére alkalmasak.

Az, hogy a vonatkozó időhatározói kötőszók utalószó nélkül kifejezhetik az időt, ill. az időviszonyt, a tagmondatok sorrendjének változásával sem módosul:

*Senki sem szólalt meg, **míg** tartott a film.*

Kivétel az az eset, amikor a mellékmondat beékelődik a főmondatba, ilyenkor kötelező az utalószó:

***Addig, míg** tartott a film, senki sem szólalt meg.*

2. 3. Hol állhatnak a mellékmondatban az időviszonyt kifejező aláren-delő kötőszók?

Elsősorban a mellékmondat élén, mint az alárendelő kötőszók általában. A valódi kötőszók (*hogya, ha, hogyha*) bármilyen tagmondatsorrendnél a mellékmondat élén állnak:

F+M⁴ *Addig várt, **hogya** besötétedett.*

M+F ***Hogya** besötétedett, addig várt.*

F+M *Akkor indulok, **ha/ hogyha** világos lesz.*

M+F ***Ha/ hogyha** világos lesz, (akkor) indulok.*

A vonatkozó kötőszók is elsősorban a mellékmondat élén állnak, de inverzióval a mellékmondat belsejébe is kerülhetnek:

F+M *(Addig) nagyon kifárad, **ameddig** a célt (**ameddig**) eléri. É: +, B: x⁵*

M+F ***Ameddig** a célt (**ameddig**) eléri, (addig) nagyon ki-fárad. É: +, B: +*

⁴ F = főmondat, M = mellékmondat

⁵ É = a mellékmondat élén álló kötőszó, B: a mellékmondat belsejében álló kötőszó; + = kötelező vagy szokásos, x = lehetséges, de szokatlan, – = nem lehetséges vagy nem szokásos

F+M	(Azután) elmentünk sétálni, miután/ mikor/ (a)hogy az eső (miután/ mikor/ (a)hogy) elállt. É: +, B: x
M+F	Miután/ mikor/ (a)hogy az eső (miután/ mikor/ (a)hogy) elállt, (azután) elmentünk sétálni. É: +, B: +
F+M	(Nyomban/ azonnal/ tüstént/ máris) indulok, ahogy a munkát (ahogy) befejezem. É: +, B: x
M+F	Ahogy a munkát (ahogy) befejezem, (nyomban/ azonnal/ tüstént/ máris) indulok. É: +, B: +
F+M	(Nyomban/ azonnal/ tüstént/ máris) indult, alighogy a munkát (alighogy) befejezte. É: +, B: x
M+F	Alighogy a munkát (alighogy) befejezte, (nyomban/ azonnal/ tüstént/ máris) indult. É: +, B: +
F+M	(Akkorra/ addigra) befejezi az iskolát, mikorra a baba (mikorra) megszületik. É: +, B: x
M+F	Mikorra a baba (mikorra) megszületik, (akkorra/ addigra) befejezi az iskolát. É: +, B: +
F+M	(Akkor) mindenki felfelé nézet, amint a tűzijáték (amint) megkezdődött. É: +, B: x
M+F	Amint a tűzijáték (amint) megkezdődött, (akkor) mindenki felfelé nézett. É: +, B: +
F+M	(Addig) senki sem szólalt meg, amíg a film (amíg) tartott. É: +, B: x
M+F	Amíg a film (amíg) tartott, (addig) senki sem szólalt meg. É: +, B: +
F+M	(Addig/ addigra) megfő a krumpli is, mire a hús (mire) megsül. É: +, B: x
M+F	Mire a hús (mire) megsül, (addig/ addigra) megfő a krumpli is. É: +, B: +
F+M	(Azelőtt) kicseréltem a szíját, mielőtt az órám (mielőtt) elvész. É: +, B: –
M+F	Mielőtt az órám (mielőtt) elvész, (azelőtt) kicseréltem a szíját. É: +, B: +

A vonatkozó kötőszók állhatnak tehát a mellékmondat belsejében is, fókusz előtti pozícióban, de inkább akkor, amikor a mellékmondat megelőzi a főmondatot. Ez a szórend nem befolyásolja azt, hogy a vonatkozó kötőszók utalószó nélkül is kifejezhetnek időt, illetve időviszonyítást. A főmondat-mellékmondat sorrendnél inkább első helyen áll a kötőszó.

3. A mellérendelő mondatok bármelyik fajtája kifejezhet időviszonyítást: az első és a második tagmondat lehet egymással egyidejű, vagy a második az elsőhöz képest utóidejű, ill. az első a másodikhoz képest előidejű.

3. 1. Számunkra most azonban csak azoknak a mondatformáknak van jelentőségük, amelyeknek kötőszava önmagában, az igeidők figyelembevétele nélkül is jelzi a tagmondatok időviszonyait. Ilyen kötőszók elsősorban a kapcsolatos viszonyt kifejtők között vannak, ezeket nézzük majd részletebben.⁶

a) Az összekötött tagok közti időbeli (és térbeli) viszonyra utalnak elsősorban a különböző **valódi kapcsolatos kötőszók**: az egyszerű kapcsolatos *és, s, meg*, a hozzátoldó kapcsolatos *is, se, sem*, az ellentétesen hozzátoldó kapcsolatos *nemcsak ... , hanem ... is*, az összefoglaló kapcsolatos *is ... is, sem ... sem*, a fokozó kapcsolatos *sőt*. Az ezek által a kötőszók által explicitált időviszonyok azonban általában nem tartalmazzák azt, hogy egyidejűségről vagy az első és a második tagmondat közti elő-utóidejűségről van-e szó, azt csak az igeidők vagy egyéb grammatikai-szemantikai elemek árulják el:

Kati hazament, és/s elolvasta a cikket.

Leszedtük az almát, meg a szilvából is szedtünk.

Kati (is) ott volt, és Éva is eljött.

Kati sem szorgalmas, és Éva sem tanul.

Nemcsak elhatározta, hanem meg is teszi.

Ettem ebédet, sőt mindent megettem.

b) Az egyéb kapcsolóelemek: *majd, aztán, továbbá, néha ... néha, olykor ... olykor, egyszer ... másszor, egyszer ... egyszer, nemrég ... most, hol ... hol*. E lexikai elemek időhatározói jelentésükkel mind a **kötőszói szerepű határozószók, ill. határozóragos névszók** csoportjába tartoznak, legfeljebb a valódi kötőszóvá válás foka különböző bennük. Határozói jelentésüknél fogva azonban arra is képesek, hogy önmagukban jelezzék nemcsak az időjelentést, hanem az egy-, valamint az elő-, ill. utóidejűséget is. Az eddig felsoroltakon kívül még meg is toldhatjuk sorukat más kötőszói szerepű határozószókkal:

⁶ Az ellentétes és a választó viszony e szempontból irreleváns, megemlíthetők viszont a következtető és magyarázó utótagú összetett mondatok. Mivel a következtető utótagú összetétel második tagja az elsőben foglaltak következményét fejtí ki, természetes elő-utó idejűség van köztük. Az okadó magyarázó viszonynál éppen fordítva: utó-elő idejűség áll fenn, a kifejtő magyarázó viszonynál pedig egyidejűség. De ez a mondatok logikai szerkezetében rejlik, és grammatikai szerkezete explicitálja (pl. az igeidők), speciális, az időviszonyokra utaló kötőszavuk nincs.

- Egyidejűséget fejeznek ki:
néha ... néha, olykor ... olykor, egyszer ... másszor, egyszer ... egyszer, hol ... hol, közben, aközben, eközben, ezalatt, ugyanakkor

Néha telefonál, néha megjelenik.

Olykor teljesen egyedül van, olykor meg maga köré gyűjti a barátait.

Egyszer Kati főz ebédet, másszor Karcsi készíti el.

Egyszer én megyek tehozzád, egyszer te jössz énhozzám.

Hol Katival találkozik, hol Évával jön össze.

Újságokat forgat, (és) közben/ aközben/ eközben/ ezalatt/ ugyanakkor zenét hallgat.

- Elő-utó idejűséget fejeznek ki:
majd, továbbá, az(u)tán, ezután, nemrég ... most, most ... majd stb.

Meghallgattuk az előadást, majd/ az(u)tán/ ez(u)tán elkezdünk vitatkozni.

Megbeszéltük a feladatokat, továbbá felosztottuk a munkát.

Nemrég fejezte be az iskolát, most elkezd dolgozni.

Most éppen takarítja a lakást, majd elkezd főzni.

3. 2. Hol állhatnak a mellérendelő összetett mondatban az időviszonyt kifejező kötőszók? Pozíciójuk összefügg-e idő-, ill. időviszony-kifejező képességükkel?

A mellérendelő kötőszók helye a két tagmondat határán, ill. a második tagmondat belsejében van, a párosaké – természetesen mindkét tagmondatban – a tagmondatok élén vagy a belsejükben. Mi érvényes ebből az időviszonyra utaló kötőszókra?

- Egyszerű (egyres) kötőszók:
A második tagmondat élén áll:

- Valódi: *és, s, meg, sőt*
Kati hazament, és/ s elolvasta a cikket.
Leszedtük az almát, meg a szilvából is szedtünk.
Ettem ebédet, sőt mindent megettem.

- Határozószói:
EI-U: *majd, továbbá*
Meghallgattuk az előadást, majd elkezdünk vitatkozni.
Megbeszéltük a feladatokat, továbbá felosztottuk a munkát.

A második tagmondat belsejében áll:

- Valódi: *is*
Kati ott volt, és Éva is eljött.

A második tagmondat belsejében is állhat:

Valódi: *se, sem*

Kati nem szorgalmas, és Éva se(m) tanul.

- Határozószói:

E: *közben, eközben, aközben, ezalatt, ugyanakkor*

*Újságokat forgat, (és) **közben/ eközben/ aközben/ ezalatt/ ugyanakkor** zenét hallgat.*

*Újságokat forgat, (és) zenét hallgat **közben/ eközben/ aközben/ ezalatt/ ugyanakkor.***

EI-U: *ez(u)tán, az(u)tán*

*Meghallgattuk az előadást, **az(u)tán/ ez(u)tán** elkezdtünk vitatkozni.*

*Meghallgattuk az előadást, elkezdtünk vitatkozni **az(u)tán/ ez(u)tán.***

- Összetett (páros vagy hármas) kötőszók:

A tagmondatok élén áll:

- Valódi: –

- Határozószói:

E: *hol ... hol, egyszer ... egyszer, egyszer ... másszor, néha ...*

néha, olykor ... olykor, nemrég ... most, most ... majd

***Hol** Kati-val találkozik, **hol** Évával jön össze.*

***Egyszer** én megyek tehozzád, **egyszer** te jössz énhozzám.*

***Egyszer** Kati főz ebédet, **másszor** Karcsi készíti el.*

***Néha** telefonál, **néha** megjelenik.*

***Olykor** teljesen egyedül van, **olykor** meg maga köré gyűjti a barátait.*

***Nemrég** fejezte be az iskolát, **most** elkezd dolgozni.*

***Most** fejezi be az iskolát, **majd** elkezd dolgozni.*

A tagmondatok belsejében (is) áll(hat):

- Valódi: E: *is ... is, sem ... sem*

*Kati **is** ott volt, és Éva **is** eljött.*

*Kati **sem** szorgalmas, és Éva **sem** tanul.*

***Sem** Kati nem szorgalmas, **sem** Éva nem tanul.*

- Határozószói: –

Részben a tagmondatok elején, részben a belsejükben áll:

- Valódi: E: *nemcsak ... hanem ... is*

***Nemcsak** elhatározta, **hanem** meg **is** teszi.*

- Határozószói: –

A valódi kötőszóknak kötött a helyük, általában a tagmondat elején állhatnak csak (*és, s, meg, sőt*), de némelyek a tagmondat belsejében is (*is, se, sem, is ... is*). Egyetlen kivétel van: a *sem* egyes kötőszóként ritkán, páros kötőszóként (*sem ... sem*) azonban szabadon állhat akár a tagmondat elején, akár a belsejében. A nem valódi kötőszók, mind az egyszerű, mind a páros kötőszók esetében, egyaránt a tagmondat elején állnak. Ha a határozószói kötőszókat elmozdítjuk a tagmondatkezdő pozícióból, előtérbe kerül határozói szerepük, s nem vagy kevéssé érvényesül kötőszói funkciójuk, mint pl. a következő (többször mutató) határozószói kötőszók esetében: *közben, eközben, aközben, ezalatt, ugyanakkor, az(u)tán, ez(u)tán*. Ezek állhatnak a második tagmondat belsejében is, kötőszói szerepük azonban ekkor elhalványul határozói jelentésük mellett.

4. A mondatban időt és időviszonyítást önmagában a kötőszó is kifejezhet tehát, de erre csak azok a nem valódi: vonatkozó névmási vagy határozószói alárendelő, illetve határozószói mellérendelő kötőszók alkalmasak, amelyek őrzik még a határozószó időjelentését. Amelyek azonban a valódi kötőszóvá válás útján már előrehaladtak, mint pl. a mellérendelő *majd* (amely létezik határozószóként is, de elválni látszik tőle a kötőszói *majd*), valamint a *továbbá* (amely ma inkább már csak kötőszóként él) kötőszóként mindezt csak a tagmondat élén tehetik.

Irodalom

- Balogh Judit: A kötőszók. A mellérendelő összetett mondatok. In Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2000. 268–274, 531–541.
- Haader Lea: Az alárendelő kötőszók. Az alárendelő összetett mondatok. In Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2000. 272–3, 472–530.
- Kiefer Ferenc: A szöveg időszerkezetéről. In Petőfi S. János – Békési Imre (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 4. (I)*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1992. 40–55.
- Simonyi Zsigmond: *Az alárendelő kötőszók*. Budapest, 1882.
- Wacha Balázs: Az igeaspektusokról. *Magyar Nyelv* LXXII. 1976. 59–69.